

УДК 94(477)"1950/1970"Романченко(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-3>

Грінченко Віктор,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України та всесвітньої історії,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
grvi63@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2852-3650

І. С. РОМАНЧЕНКО ЯК ДОСЛІДНИК БОЛГАРСЬКОГО ПЕРІОДУ ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

У статті розглядається внесок українського літературознавця Івана Савича Романченка (1894–1977) у дослідження софійського періоду в біографії видатного українського вченого, громадського та політичного діяча Михайла Петровича Драгоманова. Дотепер відповідний аспект досліджень І. С. Романченка найбільш повно знайшов своє відображення в монографії Антоніни Якімової «Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова». Беручи до уваги наведені в цій монографії факти й висновки, автор статті мав на меті додати деякі нові матеріали для більш повного розкриття окресленої проблематики.

Наголошено та доповнено факти про відповідні творчі контакти І. С. Романченка з болгарськими вченими Симеоном Русакієвим, Михайлом Арнаутовим, Петком Атанасовим, Крумкою Шаровою, а також з українським скульптором в еміграції (у Болгарії) Михайлом Паращукком.

Акцентовано на безпосередньому внеску І. С. Романченка в дослідження болгарського періоду життя і діяльності М. П. Драгоманова, який знайшов своє відображення в науковому процесі 1950–1970-х років. Висвітлено ключові ідеї його статті «Михайло Драгоманов у Болгарії» (1958), деякі характерні оцінки тогочасними науковцями третього розділу монографії Давида Заславського та Івана Романченка «Михайло Драгоманов. Життя і літературно-дослідницька діяльність» (1964), який присвячено болгарському етапу його біографії та ін.

Більш ґрунтовно висвітлено й доповнено ексклюзивними фотографіями матеріали про перебування І. С. Романченка (на запрошення Софійського університету) в Болгарії наприкінці 1971 року. Програма його візиту сприяла активізації українсько-болгарських зв'язків у сфері драгоманознавства.

Зроблено висновок, що І. С. Романченко став одним із перших українських радянських науковців, який почав ґрунтовно досліджувати болгарський період життя та діяльності М. П. Драгоманова. Зауважено, що на вивчення ним цього аспекту драгоманознавства, як і взагалі всієї спадщини Драгоманова, безумовно впливав ідеологічний чинник, необхідність узгодження з канонами радянського суспільствознавства. Але оприлюднення та аналіз ним для тодішніх читачів в УРСР і поза нею нових джерел, маловідомих сюжетів з життя та творчості М. П. Драгоманова мали для свого часу досить вагоме значення і нині становлять науковий інтерес.

Ключові слова: І. С. Романченко, дослідник, Михайло Драгоманов, життя і діяльність, болгарський період.

Життєвий і творчий шлях видатного українського вченого, громадського та політичного діяча Михайла Драгоманова умовно поділяють на три основні етапи: київський, женецький і болгарський (софійський) (Заславський Д., 1964, с. 5–6; Якімова А., 2019, с. 7). З Болгарією пов'язані останні роки його життя (1889–1895), перебування на посаді професора новоствореного Софійського університету (Вищої школи), активна наукова викладацька, громадська діяльність.

Серед українських дослідників, які зверталися до софійського періоду в біографії Михайла Драгоманова, вагоме місце належить літературознавцю Івану Савичу Романченку (1894–1977). Починаючи з 1940-х рр., він ґрунтовно працював над драгоманівською тематикою, а в роки «хрущовської відлиги» та в «добу Шелеста» активно долучився до «реабілітації» Драгоманова (див. Грінченко В. Г., 2017). Його думку в той час досить високо цінували вітчизняні історики, зокрема, В. Г. Сарбей називав його «радянським драгомановознавцем № 1» (Грінченко В. Г., 2019, с. 68).

Відповідний аспект досліджень І. С. Романченка найбільше знайшов своє відображення в монографії Антоніни Якімової «Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова». Вона висвітлила і дала високу оцінку внеску І. С. Романченка, відзначивши, зокрема, що він «одним із перших українських драгоманознавців почав поглиблено досліджувати софійський період професора М. Драгоманова» (Якімова А., 2019, с. 26–29).

Беручи до уваги наведені в цій монографії факти й висновки, автор статті мав на меті додати деякі нові матеріали (в тому числі деякі ексклюзивні фото) для більш повного розкриття окресленої проблематики.

У 1946 році в болгарському виданні «Славяне» була опублікована стаття І. С. Романченка «Работа на украинските учени върху живота и дейности на М. Драгоманов» (Дослідження українських учених про життя і діяльність М. Драгоманова – В. Г.) (Кравченко Є. Є. [укл.], 1968, с. 14). Він, зокрема, відзначив, що в Болгарії Михайло Драгоманов завдяки своєму багатому видавничому досвіду сприяв успішному виданню першого наукового журналу Міністерства народної освіти – «Сборник за народни умотворення, наука и книжнина» (Якімова А., 2019, с. 26).

Як зазначає А. Якімова, І. Романченко налагодив творчі контакти з болгарськими вченими С. Русакієвим, М. Арнауdivим, П. Атанасовим та з українським скульптором в еміграції (у Болгарії) М. Паращуком (Якімова А., 2019, с. 26). Вона наводить конкретні приклади їхньої співпраці, на яких ми хотіли б наголосити, а також дещо доповнити.

З болгарським літературознавцем Симеоном Русакієвим (1910–1991) Іван Романченко, як нам уявляється, мав спільні наукові інтереси як шевченкознавець. С. Русакієв, зокрема, досліджував зв'язок творчості Тараса Шевченка з болгарською літературою. У своїй книзі «П. Р. Славейков і російська література» (Софія, 1956) він проаналізував вплив творів Тараса Шевченка на формування творчої індивідуальності поета Петко Славейкова (Калинчук А., 2015). У 1957 році Симеон Русакієв подарував цю монографію Івану Романченку з дружнім написом. Автор статті мав можливість бачити цю книгу у Львові в сімейному архіві онуки Івана Савича – Надії Львівни Вальчак.

У 1956 році І. Романченко, за рекомендацією професора С. Русакієва, звернувся до болгарського вченого академіка Михаїла Арнауdivа (1878–1978), що був учнем професора Івана Шишманова (науковця та політичного діяча, зятя М. Драгоманова, одруженого з його донькою Лідією) і через свого вчителя вважав себе учнем М. Драгоманова (Якімова А., 2019, с. 21, 26). І. Романченко попросив М. Арнауdivа допомогти з літературою про М. Драгоманова, зазначивши, що він написав про нього монографію, але болгарський період його життя та діяльності в ній недостатньо висвітлений (Якімова А., 2019, с. 26).

М. Арнауdiv у своїх працях міжвоєнного періоду прагнув показати внесок М. Драгоманова в розвиток болгарської науки. І. Романченко високо оцінював його дослідження, зокрема, називав цього вченого «піонером болгарського драгоманознавства»¹, відзначаючи також і здобутки інших болгарських драгоманознавців. В одному з листів до М. Арнауdivа він писав: «Ніяк не можна сказати, що болгарське драгоманознавство не росте, не розвивається. Ваша чудова праця про Драгоманова-фольклориста, виступи талановитого Петко Атанасова, потім виступи професора С. Русакієва, Крумки Шарової – це, звичайно, хороший початок, який вимагає подальшого розширення й поглиблення» (цит. за Якімова А., 2019, с. 23).

Крумка Шарова (1924–2006) на той час працювала викладачем нової болгарської історії в Софійському університеті й також була старшим науковим співробітником Інституту історії робітничого революційного руху (Стефанова А., 2013, с. 216).

Болгарський літературознавець і перекладач Петко Атанасов (1922–1975) від 1950-х років досліджував болгарсько-українські літературні зв'язки і мав наукові інтереси у сфері драгоманознавства (Погребенник Ф. П., 2001). До софійського періоду М. П. Драгоманова він звер-

¹ Степан Кожум'яка – Іван Романченко: листування. *Вежа: літературний часопис*. 2019. № 39–40. С. 303.

тався в майже двадцяти своїх розвідках, що були опубліковані в 1956–1975 рр. у Болгарії, Україні, Польщі, Канаді (Якімова А., 2019, с. 23–24). Зокрема, в Україні вийшли такі статті Петко Атанасова: «М. Драгоманов і Софійський університет» (1962), «Роль М. П. Драгоманова в зміцненні українсько-болгарських зв'язків» (1965), «Вшанування М. Драгоманова в Болгарії» (1972) та ін. (Куценко Ю., 2015, с. 173–174).

Маємо підстави стверджувати, що із числа болгарських науковців саме з цим, як зазначено в одній із публікацій, «найбільш активним болгарським драгоманознавцем»², І. С. Романченко підтримував найбільш інтенсивні творчі зв'язки. В описі одного з архівних фондів Івана Романченка (який вже після його смерті опинився в Москві), що містить великий масив листування, згадується 120 листів від Петко Атанасова до нього за період 1958–1974 рр.³ У цьому описі згадуються і листи до Івана Романченка від Симеона Русакієва (за 1956–1961 рр.), Михайла Арнаудова (за 1956 р.), Крумки Шарової (за 1964–1970 рр.), а ще від Цветани Йорданівни Парашук (за 1958–1974 рр.)⁴.

Цветана Парашук була дружиною відомого українського скульптора Михайла Паращука (1878–1963), який від початку 1920-х років проживав в політичній еміграції у Болгарії. Цей український митець був людиною різноманітних інтересів: скульптором, політиком, дипломатом, філософом, а також був послідовником демократичних ідеалів Михайла Драгоманова. За свій сорокарічний період діяльності в Болгарії він виконав понад тридцять пам'ятних знаків на вшанування українських та болгарських діячів⁵. У тому числі на цвинтарі в Софії він розшукав загублену могилу М. Драгоманова, провів ексгумацію та спорудив пам'ятник на його могилі із власноручно виконаним бронзовим барельєфом (Степовик Д. В., 2011, с. 65). Згідно із заповітом Михайла Паращука, його дружина Цветана поховала митця поряд із могилою Михайла Драгоманова.

У міжвоєнний період українська громада в Болгарії та безпосередньо Михайло Паращук виступали із засудженням сталінського терору та голодомору в Україні⁶. Після Другої світової війни він зазнав переслідувань від комуністичного режиму, проте продовжував працювати. Намагався, як і раніше, сприяти розвитку болгарсько-української співпраці, але вже в рамках болгарсько-радянського співробітництва. Зокрема, був одним з ініціаторів проведення перших Днів української культури в Болгарії в 1956 році⁷.

У згаданій монографії А. Якімової зазначено, що І. Романченко залучив М. Паращука до справи активізації болгарського драгоманознавства і завдяки зусиллям останнього з'явилися відповідні праці П. Атанасова, П. Скопакова, М. Червенкова (Якімова А., 2019, с. 28). Авторка також наводить цікавий факт із переписки Івана Романченка з Цветаною Парашук. У січні 1974 року він попросив її у зв'язку зі своїм 80-літнім ювілеєм привітати його вітанням на фотографії з бюстом М. Драгоманова – роботи М. Паращука. При цьому, зокрема, зазначив: «Дуже прошу виконати моє прохання. Це підніме мій життєвий тонус, і я ще, можливо, напишу роботу «Драгоманов і Болгарія»» (Якімова А., 2019, с. 28–29). Творчий задум І. С. Романченка створити таку фундаментальну працю залишився нереалізованим, проте його безпосередній внесок у дослідження болгарського періоду життя і діяльності М. П. Драгоманова знайшов своє досить помітне відображення в науковому процесі 1950–1970-х років.

У 1958 році літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України «Жовтень», який видавався у Львові, публікує статтю І. С. Романченка «Михайло

² Відзначення пам'яті Михайла Драгоманова у Софії (до 130-річчя з дня народження). *Життя і слово (Торонто)*. 1972. 7 лютого. Підпис: В. К.

³ Российская государственная библиотека (далі – РГБ). Ф. 724. Романченко Иван Саввич: архивный фонд, 1937–1975 [Опис]. С. 6.

⁴ РГБ. Ф. 724 [Опис]. С. 6, 15, 16, 18.

⁵ Чадюк М. Велет рівня епохи Відродження. *День*. 2021. 15 січня.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

Драгоманов у Болгарії». У цій статті слід відзначити такі ключові аспекти (див. Романченко І. С., 1958, с. 147–150):

– Прибувши до Софії, Драгоманов потрапив у звичне для нього середовище діячів культури, науки, мистецтва, в якому швидко асимілювався й одразу ж розгорнув велику наукову та громадсько-політичну діяльність.

– Студентська молодь Софійського університету швидко переконалася у величезній ерудиції Драгоманова. Так, один зі студентів історичного факультету згадував, що «ледве який генерал користувався такою повагою серед своїх солдатів, якою користувався Драгоманов у своїх слухачів».

– За шість років праці в Софійському університеті Драгоманов дуже багато зробив для розвитку болгарської культури, особливо в галузі етнографії, фольклору та фольклористики.

– З Болгарії Драгоманов стежив за розвитком громадського і літературного життя в Україні, надсилав свої праці до Києва і Львова.

– Царська Росія по дипломатичних каналах через Австрію намагалася вплинути на уряд Болгарії, прагнучи повернути ряд російських політичних емігрантів, які проживали в Софії, в тому числі й М. Драгоманова.

– Унаслідок цього міністерство освіти Болгарії зволікало із продовженням його контракту на посаді професора університету, але передова болгарська громадськість змогла відстояти Драгоманова.

– Похорон Драгоманова у 1895 р. перетворився в могутню демонстрацію любові болгарської передової інтелігенції, болгарського народу до великого вченого, політичного емігранта з України. Один зі студентів у промові на його могилі заявив, що «професор Драгоманов був найдостойніший учений Болгарії, що так безмежно полюбив болгарський народ, віддавши йому свої сили і знання». Не було в Болгарії такої газети чи журналу, які б не вмістили зворушливого некрологу про Драгоманова.

– В історію першого болгарського університету Драгоманов «назавжди вписав своє ім'я». У Софійському університеті не раз організували наукові сесії, присвячені його пам'яті, де відзначали його заслуги в розвитку болгарської культури і науки.

У 1958 році в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка проводилася І Республіканська славистична конференція. І. С. Романченко взяв участь у її роботі. Виступаючи на секції українсько-болгарських зв'язків, він розкрив роль Михайла Драгоманова в зміцненні цих зв'язків (Григораш Н. Д., 1986, с. 59).

У 1964 році, після кількарічних організаційних зволікань та вимушених скорочень, була нарешті опублікована монографія Давида Заславського та Івана Романченка «Михайло Драгоманов. Життя і літературно-дослідницька діяльність». У ній, зокрема, було запропоновано вже згадану періодизацію творчого шляху Михайла Драгоманова: київський (1861–1875), женеvський (1875–1889) та болгарський (1889–1895) етапи (Заславський Д., 1964, с. 5–6). Третій розділ книги «Останній період життя і творчості» був присвячений саме болгарському етапу.

Монографія Д. Заславського та І. Романченка зібрала понад два десятки рецензій та відгуків (див. Кравченко Є. Є. [укл.], 1968, с. 6–8]. В одній із найбільш примітних рецензій літературознавець і критик Олександр Дейч, загалом позитивно оцінивши цю ґрунтовну працю, серед іншого все ж зауважив, що її третя глава, «посвященная деятельности Драгоманова в Софии, где он заведовал кафедрой всеобщей истории в университете, написана очень сжато» (Дейч А., 1965).

У 1965 році у вже згаданому нами вище журналі «Жовтень» був опублікований підготований до друку П. Атанасовим болгарський щоденник М. Драгоманова з передмовою І. Романченка. У ній він, зокрема, відзначив, що, незважаючи на короткий час ведення «Щоденника», цінність його досить велика, бо історик знайде тут матеріал для вивчення історії першого болгарського університету, характеристики системи освіти в Болгарії тощо (Болгарський щоденник, 1965, с. 126). Також наголосив, що новим фактом є свідчення Драгоманова про те, що міністр освіти

Болгарії запропонував йому не тільки читати курс лекцій із загальної історії, а також бути ректором, взяти на себе всі адміністративні функції першої вищої школи в Болгарії, поставити її за зразком європейських університетів. Драгоманов подякував за таку честь і довіру та від посади ректора відмовився, заявивши, що в інтересах справи на ній повинен бути обов'язково болгарин (Болгарський щоденник, 1965, с. 126).

У 1965 році Петко Атанасов надіслав із Софії лист Івану Романченку, в якому зазначив: «Чому б Вам не подумати вже про приїзд до нас. Мені здається, що вже пора Вам побувати в Софії, попрацювати в наших архівах. Може Ви приїдете до річниці?»⁸. П. Атанасов мав на увазі 125-річчя з дня народження М. Драгоманова, яке припадало на вересень 1966 року. Проте І. Романченко зміг відвідати Болгарію аж наприкінці 1971 року.

Він прибув туди на запрошення проректора Софійського університету. 23 грудня 1971 року прочитав дві лекції студентам старших курсів цього університету. На них були присутні також професори та викладачі цього навчального закладу. Перша його лекція була присвячена «висвітленню життєвого і творчого шляху Драгоманова, з наголошенням на болгарському періоді, а друга – радянсько-болгарському драгоманознавству за останні десять років»⁹. У той же день Іван Романченко виступав у Софійському клубі дружби слов'янських народів, де відбувся вечір, присвячений пам'яті М. Драгоманова¹⁰.

Як зазначалося у пресі, «25 грудня гість з України і представники болгарської громадськості поклали на могилу Михайла Драгоманова живі квіти»¹¹. На одній з фотографій, де це зафіксовано, можемо побачити Івана Романченка самого біля пам'ятника Михайла Драгоманова (фото 1), а на іншій (фото 2) – бачимо поряд із ним когось із представників болгарської громадськості. Ми схильні припустити, що на цій фотографії (зліва від пам'ятника Драгоманову) – Петко Атанасов.

Фото 1. Іван Романченко на могилі Михайла Драгоманова (грудень 1971 р.).

Фото із сімейного архіву онуки І. С. Романченка – Н. Л. Вальчак

Фото 2. Петко Атанасов (?) та Іван Романченко на могилі М. П. Драгоманова (грудень 1971 р.).

Фото із сімейного архіву онуки І. С. Романченка – Н. Л. Вальчак

27 грудня 1971 року відбулася зустріч І. Романченка з болгарськими драгоманознавцями та представниками Софійського університету. На ній академік Михайло Арнаудов висловив

⁸ Михайло Драгоманов: Документи і матеріали (1841–1994) / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. / Упоряд.: Г. Болотова та ін.; редкол.: І. Бутич та ін. Львів, 2001. С. 595.

⁹ Відзначення пам'яті Михайла Драгоманова у Софії ...

¹⁰ Михайло Драгоманов: Документи і матеріали ... С. 604.

¹¹ Відзначення пам'яті Михайла Драгоманова у Софії ...

побажання видати деякі автографи Михайла Драгоманова з архіву Івана Шишманова в Болгарській Академії наук, а Петко Атанасов запропонував поставити питання перед відповідними організаціями щодо видання збірника, присвяченого пам'яті Драгоманова. Зокрема, пропонувалося включити до цього збірника і доповідь Івана Романченка, з якою він виступав у Болгарії¹². Професор Симеон Русакієв заявив, що оскільки в Софії вже не залишилося в живих нікого з родини Драгоманова і з родини Шишманових, то опіку над могилою Драгоманова візьме на себе адміністрація Софійського університету¹³.

26 січня 1972 року в листі до свого однокурсника і товариша Степана Кожум'яки Іван Романченко так описував свої враження: «Десять днів у Софії потрясли мою думку. Головне, що я був на могилі Драгоманова, поклав живі квіти. Читав лекції про Драгоманова в тій аудиторії, в якій 86 років тому читав Драгоманов <...> Зустрівся з багатьма цікавими людьми. Трохи працював над бібліотекою Драгоманова, яка зберігається в бібліотеці Софійського університету <...> Проглядав архів Ів. Шишманова (зятя Драгоманова), читав листи М. Драгоманова до дочки і плакав. Зустрівся з піонером болгарського драгоманознавства академіком М. Арнаудовим. Від нього почув стільки, що сповнений до краю новими інформаціями»¹⁴.

Напевно, все це та ще чимало інших зібраних матеріалів давали вагомі підстави Івану Романченку сподіватися, що він ще зможе написати окрему наукову роботу «Драгоманов і Болгарія», про що ми вже зазначали вище. Однак цей його творчий задум залишився нереалізованим.

Отже, І. С. Романченко став одним із перших українських радянських науковців, який почав ґрунтовно досліджувати болгарський період життя та діяльності М. П. Драгоманова. Безумовно, на вивчення ним цього аспекту драгоманознавства, як і взагалі всієї спадщини Драгоманова, суттєво впливав ідеологічний чинник, необхідність постійно узгоджувати свої напрацювання з канонами радянського суспільствознавства. Проте оприлюднення й аналіз ним для тодішніх читачів в УРСР й поза нею нових джерел, маловідомих сюжетів з життя та творчості М. П. Драгоманова мали для свого часу досить вагоме значення і нині становлять певний науковий інтерес. Активізація І. С. Романченком у 1950–1970-х рр. українсько-болгарських зв'язків у сфері драгоманознавства також повинна бути оцінена і заслуговує на добру згадку.

Перспективи подальших досліджень у межах означеної теми вбачаємо в більш широкому залученні матеріалів листування І. С. Романченка з болгарськими науковцями з драгоманознавчої проблематики. При цьому зауважимо, що значна частина цього епістолярію, враховуючи місце його зберігання на території країни-агресора, нині є недоступною і може бути використана лише за умови демократичних перетворень у повоєнній РФ.

Список використаних джерел та літератури

Болгарський щоденник М. П. Драгоманова, 1965 / З передмовою Івана Романченка; підготовка до друку і примітки П. К. Атанасова. *Жовтень*. № 6. Львів. 125–136.

Григораш Н. Д., 1986. Літературознавча болгаристика на сторінках журналу «Жовтень». *Проблеми слов'янознавства: республіканський міжвідомчий науковий збірник*. Вип. 33. 55–62.

Грінченко В., 2017. Внесок І. С. Романченка у дослідження творчої спадщини Михайла Драгоманова. *Переяславський літопис*. Вип. 12. Переяслав-Хмельницький. 86–94.

Грінченко В., 2019. Літературознавець Іван Савич Романченко: історико-біографічний нарис (до 125-річчя з дня народження). *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка]. Історичні науки*. Вип. 25. Кропивницький. 59–75.

Дейч А., 1965. Доброе начало. *Вопросы литературы*. № 5. М. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://voplit.ru/article/dobroe-nachalo-d-zaslavskij-i-romanchenko-mihajlo-dragomanov-zhittya-i-literaturno-doslidnitska-diyalnist-dnipro-ki-v-1964-199-str/> [29.01.2022].

Заславський Д., 1964. Романченко І. *Михайло Драгоманов. Життя і літературно-дослідницька діяльність*. Київ.

¹² Відзначення пам'яті Михайла Драгоманова у Софії

¹³ Там само.

¹⁴ Степан Кожум'яка – Іван Романченко: листування ... С. 303.

Калинчук А., 2015. Русакієв Симеон. В: *Шевченківська енциклопедія. Т. 5: Пе – С*. Київ: НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 591.

Кравченко Є. Є. [укр.], 1968. *Іван Савич Романченко: Бібліографічний покажчик творів*. Львів.

Куценко Ю., 2015. Драгомановознавство в радянській історіографії: загальні тенденції розвитку. *Наукові записки [Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка]*. Вип. 1. Ч. 1. 167–174.

Погребенник Ф. П., 2001. Атанасов Петко Калушев. В: *Енциклопедія Сучасної України*. Київ. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44572> [20.02.2023].

Романченко І. С., 1958. Михайло Драгоманов у Болгарії. *Жовтень*. № 5. Львів. 145–151.

Степовик Д. В., 2011. Паращук Михайло Іванович. В: *Енциклопедія історії України. Т. 8. Па – Прик*. Київ: Наукова думка, 64–65.

Стефанова А., 2013. Размисли за историка Крумка Шарова. *Дриновський збірник*. Т. VI. Харків – Софія. 215–220. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://history.karazin.ua/themes/history/resources/cda082794d2b57eb4ed01042fd80426e.pdf> [20.02.2023].

Якімова А., 2019. *Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова*. Київ. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2019/bolg.pdf> [20.02.2023].

Viktor Grinchenko

I. S. ROMANCHENKO AS A RESEARCHER OF THE BULGARIAN PERIOD IN THE LIFE AND ACTIVITY OF MYKHAILO DRAHOMANOV

The article examines the contribution of the Ukrainian literary critic Ivan Savych Romanchenko (1894–1977) to the study of the Sofia period in the biography of the prominent Ukrainian scientist, public and political figure Mykhailo Petrovych Drahomanov. To date, this aspect of I. S. Romanchenko's research has been most fully reflected in Antonina Yakimova's monograph "The Bulgarian Period in the Life of Professor Mykhailo Drahomanov". Taking into account the facts and conclusions presented in this monograph, the author of the article intended to add some new materials for a more comprehensive disclosure of the outlined issues.

The facts about the relevant creative contacts of I. S. Romanchenko with Bulgarian scientists Simeon Rusakiev, Mikhail Arnaudov, Petko Atanasov, Krumka Sharova, as well as with the Ukrainian sculptor in exile (in Bulgaria) Mykhailo Paraschuk, are emphasized and supplemented.

The direct contribution of I. S. Romanchenko to the study of the Bulgarian period in the life and activity of M. P. Drahomanov, which was reflected in the scientific process of the 1950s–1970s, is emphasized. The key ideas of his article "Mykhailo Drahomanov in Bulgaria" (1958) are highlighted, as well as some characteristic evaluations by contemporary scientists of the third chapter of David Zaslavskiy and Ivan Romanchenko's monograph "Mykhailo Drahomanov. Life and Literary Research Activity" (1964), which is dedicated to the Bulgarian stage of his biography, etc.

The materials about the stay of I. S. Romanchenko (at the invitation of Sofia University) in Bulgaria at the end of 1971 are covered more thoroughly and supplemented with exclusive photographs. The program of his visit contributed to the intensification of Ukrainian-Bulgarian relations in the field of Drahomanov studies.

It was concluded that I. S. Romanchenko became one of the first Ukrainian Soviet scientists to thoroughly research the Bulgarian period in life and activity of M. P. Drahomanov. It was noted that his study of this aspect of Drahomanov studies, as well as the entire Drahomanov's legacy, was definitely influenced by the ideological factor, the need to comply with the canons of Soviet social science. However, his publication and analysis of new sources, less known stories from the life and work of M. P. Drahomanov for readers of the time in the Ukrainian SSR and beyond had quite a significant impact for their time and are of scientific interest today.

Key words: I. S. Romanchenko, researcher, Mykhailo Drahomanov, life and activity, Bulgarian period.

References

Bolharskyi shchodennyk M. P. Drahomanova, 1965 / Z peredmovoiu Ivana Romanchenka; pidhotovka do druku i prymitky P. K. Atanasova [The Bulgarian diary of M. P. Drahomanov / With a foreword by Ivan Romanchenko; preparation for printing and notes by P. K. Atanasov]. *Zhovten*. № 6. Lviv. 125–136. (In Ukrainian).

- Hryhorash N. D., 1986. Literaturoznavcha bolharystyka na storinkakh zhurnalnogo «Zhovten» [Literary Bulgarian studies on pages of the *October* magazine]. *Problemy slovianoznavstva: respublikanskiy mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk*. Vyp. 33. 55–62. (In Ukrainian).
- Grinchenko V., 2017. Vnesok I. S. Romanchenka u doslidzhennia tvorechoi spadshchyny Mykhaila Drahomanova [Contribution of I. S. Romanchenko to the study of the creative legacy of Mykhailo Drahomanov]. *Pereiaslavskiy litopys*. Vyp. 12. Pereiaslav-Khmelnitskiy. 86–94. (In Ukrainian).
- Grinchenko V., 2019. Literaturoznavets Ivan Savych Romanchenko: istoryko-biohrafichnyi narys (do 125-richehcia z dnia narodzhennia) [Literary critic Ivan Savych Romanchenko: historical and biographical essay (for the 125th anniversary of his birth)]. *Naukovi zapysky [Tsentralnoukrainskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka]*. Istorychni nauky. Vyp. 25. Kropyvnytskyi. 59–75. (In Ukrainian).
- Deich A., 1965. Dobroe nachalo [A good start]. *Voprosy lyteratury*. № 5. M. [Online]: Available from: <https://voplit.ru/article/dobroe-nachalo-d-zaslavskij-i-romanchenko-mihajlo-dragomanov-zhittya-i-literaturno-doslidnitska-diyalnist-dnipro-ki-v-1964-199-str/> [Accessed: 29.01.2022].
- Zaslavskiy D., 1964. Romanchenko I. *Mykhailo Drahomanov. Zhyttia i literaturno-doslidnytska diialnist* [Mykhailo Drahomanov. Life and literary research activity]. Kyiv. (In Ukrainian).
- Kalynchuk A., 2015. Rusakiiev Symeon [Simeon Rusakiev]. In: *Shevchenkivska entsyklopediia. T. 5: Pe – S*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut literatury im. T. H. Shevchenka, 591. (In Ukrainian).
- Kravchenko Ye. Ye. [ukl.], 1968. *Ivan Savych Romanchenko: Bibliohrafichnyi pokazhchyk tvoriv* [Ivan Savych Romanchenko: Bibliographic index of works.]. Lviv. (In Ukrainian).
- Kutsenko Yu., 2015. Drahomanovoznavstvo v radianskii istoriografii: zahalni tendentsii rozvytku [Drahomanov studies in Soviet historiography: general development trends]. *Naukovi zapysky [Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka]*. Vyp. 1. Ch. 1. 167–174. (In Ukrainian).
- Pohrebennyk F. P., 2001. Atanasov Petko Kalushev [Atanasov Petko Kalushev]. In: *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv. [Online]: Available from: <https://esu.com.ua/article-44572> [Accessed: 20.02.2023]. (In Ukrainian).
- Romanchenko I. S., 1958. Mykhailo Drahomanov u Bolharii [Mykhailo Drahomanov in Bulgaria]. *Zhovten*. № 5. Lviv. 145–151. (In Ukrainian).
- Stepovyk D. V., 2011. Parashchuk Mykhailo Ivanovych [Mykhailo Ivanovich Parashchuk]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy. T. 8. Pa – Pryk*. Kyiv: Naukova dumka, 64–65. (In Ukrainian).
- Stefanova A., 2013. Razmysly za ystoryka Krumka Sharova [Reflections on the historian Krumka Sharov]. *Drynovskiy zbirnyk*. T. VI. Kharkiv–Sofia. 215–220. [Online]: Available from: <http://history.karazin.ua/themes/history/resources/cda082794d2b57eb4ed01042fd80426e.pdf> [Accessed: 20.02.2023]. (In Bulgarian).
- Yakimova A., 2019. *Bolharskyi period zhyttia profesora Mykhaila Drahomanova* [The Bulgarian period in the life of Professor Mykhailo Drahomanov]. Kyiv. [Online]: Available from: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2019/bolhg.pdf> [Accessed: 20.02.2023]. (In Ukrainian).